

O'ZBEKISTAN RESPUBLIKASI JOQARI HA'M ORTA ARNAWLI BILIM
BERIW MINISTRLOGI

BERDAQ ATINDAG'I
QARAQALPAQ MA'MLEKETLIK UNIVERSITETI

QARAQALPAQ FILOLOGIYASI FAKULTETI

Jurnalistika bakalavr ta'lim bag'dar? 2-kurs studenti Sabirova Shaxnozan
«Jurnalistika tariyx» pa'ninen

REFERAT *jum?*

Tema: Milliy baspaso'z din' qa'liplesiwinde jadidlerdin'
tutqan orn?

Ornlag'an:

Sabirova Sh.

Qabllag'an:

Bekbawliev D.

No'kis-2015

MAZMUNI

Kirisiw

§1. MILLIY BASPA SO'ZIMIZDIN' QA'LIPLESIW

§2. JADIDSHILIK HA'REKETINDE S. MAJITOV TIN' TUTQAN ORNI

Juwmaqlaw

Paydalanlg'an a'debiyatlar

Kirisiw

G'a'rebsizlik da'wiri O'zbekistan baspaso'zi ja'miyet jan'alanıp atıg'an, o'mir jan'asha mazmun men bayıp atıg'an bir waqıta, erkin pikirlew, azat insan ta'g'diri menen baylanısl? ja'miyetlik-siyasiy, ma'deniy-ag'artıwshııq protsesslerge ha'zir juwaplııq ko'rsetiwshi za'ru'r minberge aylandı. Bul jag'day ma'mleketimizde huqıqıy ma'mleket ha'm puqaralıq ja'miyetin qurıwdıń tiykarların salıp atıg'an bir da'wirde, a'sirese, baslı a'hmiyetke iye bolıp qalmaqta.

G'a'rebsizliktin' 23 jılı dawamında ma'mleketimizde g'alaba xabar qurallarına bola erkinlestiriw siyasatın alıp barıg'anlıgı dıqqatqa ılayıq. Bul da'wir O'zbekistan jurnalistikası tariyxın u'yreniw bir waqıtın o'zinde ha'm g'a'rebsizlik da'wiri g'alaba xabar qurallar xızmetin, ha'm tariyxıy mag'lıwmatlar, gazeta ha'm arxiv materiallar, jurnallar, publitsist ha'm jazıwshılardıń do'retiwshiligine ayrıqsha itibar qaratıwdı olardı ha'r ta'repleme u'yreniwdi talap etedi. Sonlıqtanda, baspaso'z o'tmish penen keleshek ortasında ko'pir xızmetin atkaradı – degen pikirge ayrıqsha itibar qaratıw za'ru'r. A'sirese, xalqımız g'a'rebsizlikke erisken ha'zirgi sharayatta Turkistan baspaso'zi tariyxında teren' iz qaldıg'an milliy baspaso'z organlar «Taraqqiy», «Sadoi Turkiston», «Sadoi Farg'ona», «Samarqand», «Oyina» sıyaqlı ma'limleme quralların u'yreniw, analizlew arqalı milliy qa'diriyatlarımızdın en' a'hmiyetli ta'replerin ashıp beriw menen birge, onın bekkemleniwinde ayrıqsha orın tutadı. Milliy baspaso'zimizdin' tariyx betlerinin qayta tikleniw menen maqalalardıń basıp shıg'arıl w tariyxın u'yreniw arqalı erkin pikir almasıl imkaniyatın berdi. Bul tariyxqa an'lı, sanalı qatnas jasawg'a tiykar jaratı. Prezidentimiz İslam Karimov «O'zlikti an'law tariyxtı biliwden baslanadı («Biz kelajagimizni wz qwlimiz bilan quramız» 7-tom. 136-bet. 1999-jılı) degen so'zleri g'a'rebsizlik da'wirinde teoriyalıq-metodikalıq bag'dardın qa'liplesiwine tiykar bolıp xızmet etpekte. G'a'rebsizliktin' 20 jılı ishinde jadid mag'rifatshılardıń ismleri aqlandı, shıg'armalar qayta-qayta baspadan shıg'arıldı. Olarg'a bolg'an unamsız ko'z-qaraslardıń tiykarı ekenligi ilimiy ko'z-qarastan da'liyllendi.

Ulʼwma aytqanda biz bul jumʼsʼmʼzda milliy baspasozimizdinʼ qaʼliplesiwi haʼm bul jolda jadidler haʼreketininʼ tutqan ornʼ haqqʼndagʼʼ maʼselelerdi koʼrip shʼgʼʼwdʼaldʼmʼzgʼa maqset etip qoydʼq.

§1. MILLIY BASPA SO'ZIMIZDIN' QA'LIPLESIVI

1923-jil oktyabr ayidag' IV pu'tkil Xorezm qurultayida Xorezm xalq Sovet Respublikas' quramida Qazaq-Qaraqalpaq ha'm Tu'rkmnen avtonomiyal' wa'layatlar' du'zildi. Qazaq-Qaraqalpaq avtonomiyal' wa'layatnin' oray' Xojeli qalas' bold'. Wa'layat quramida 4 bolisl'iq — Qon'rat, Go'ne U'rgenish, Shomanay, Xojeli ha'm 40 tan aslam aqsqaqlar bold'. Bul jillar' Qazaq-Qaraqalpaq avtonom wa'layatnin' tiykarg' xalq' qaraqalpaqlar, qazaqlar ha'm tu'rkmnenler bold'.

1924-jildin' 14-oktyabrinde milliy ma'mleketlik shegaralaw M.I.Kalininnin' bassh'ig'nda basqar'ig'an bur'ng' SSSR Orayl'q Atqar'w Komitetinin' ekinshi sessiyasinda dodaland'. Sessiyada A.Dosnazarov so'z so'yledi.¹ Ol o'zinin' so'zinde qaraqalpaq xalqin' turmish, siyasiy ha'm ekanomikal'q jaqtan to'men rawajlan'p at'g'anin, tiyisli or'nlard'in og'an kewil bo'lmey at'g'anlarin tartibastan ayt'p, keleshekte bul xal'qqa u'lken d'qqatlar awdar'p ja'rdem kerekligine ha'mmenin' d'qqat' awdarad'. «Sessiyada so'ylegen so'zinen onin' sonshama ma'selelerdi ash'q ha'm ku'yip-jan'p aytqanhan u'lken u'mitler ku'tetug'in seziwge bolad'. Qaraqalpaq xalq' qalay jasap, qalay ku'n ko'rip at', — dep birewler q'z'g'ad'. Bul xal'q haqqinda bir jerlerde ushday sorawlar qoy'lad', degen bizde us' waq'itqa shekem isenim bolmad', Al, negizinde ol ma'seleler qoy'law' kerek ha'm soral'w' laz'm. Biraq, endigiden b'lay sovet vlastin' ornaw' menen milletlerdin' o'zin-o'zi belgilewi, o'zine-o'zi xojay' ekeni ha'm ekanomikal'q g'a'rezsizligi bolad' degen bizlerde isenim bar. A'sirese, kishi xal'qlarg'a ha'm olard'in rawajlan'w'na kewil bo'linse, onda bizin' ko'p milletli ma'mleketimiz bekkemlenedi»²-dep keltirip o'tken edi.

Qaraqalpaq xalqin' milliy ma'mleketshiligi 1924-jil' tiklengennen keyin qaraqalpaq eline baspa so'z ha'm radio ju'da' za'ru'rli edi. Sebebi, Ken'es Hu'kimetinin' partiya ha'm profsoyuz sho'lkemlerinin' qararlarin xal'qqa baspa so'z tu'rinde tarat'w xal'qtin' siyasiy belsendiligin oyat'w ma'deniy o'siwshiligin ja'ne de rawajland'wda, elimizdeg ul'wma xal'q aral'q xabarlard' ken' jurt'm'zg'a jetkeriw ushin qaraqalpaq tilinde gazeta sh'g'ar'w za'ru'r ha'm kerekli bold'.

Qaraqalpaq oblastl'q partiya komitetinin' sho'lkemlestiriw byurosin' 1924-jil' 23-noyabrde bolg'an ma'jlisinde «Qaraqalpaq Avtonomiyal' oblastin' gazetasin sh'g'ar'w haqqinda» Adinaev Qalenderdin' bayanat'tin' lanad'. Son'nda to'mendegishe qarar qab'l etedi:

- 1) Qaraqalpaq tilinde ha'ptelik gazeta sh'g'ar'w za'ru'rli dep tab'lsin.
- 2) Gazeta qaraqalpaq obkom', QQAO revkom' ha'm Qaraqalpaq komsomol'in' organ' dep tan'lsin, gazeta «Batraqlar haq'yyat'» («Batrakskaya pravda») atamasinda sh'g'ar'lsin.

¹ Байниязов Қ. «Аллаяр Досназаров» (Илимий-биографиялық очерк), Нөкис «Қарақалпақстан», 1991, 23-бет.

² Джумашев А. «Председатели Каракалпакского правительства». «Вестник ККОАНРУЗ», 1998, К6, 106-108-бет.

3) A'wezov Q., Qudabaev A'. ha'm Nasrullaev quramında redaksiyalıq komissiya du'zilsin. Olarg'a birinshi nomerli gazetanı 1924-jılı 1-dekabrge shıǵ'arǵu ushın etilsin.³

Partiyalıq qarar asıǵ'ıs ha'm shala bolǵan ma'lim boldı. Sebebi, Qaraqalpaq Avtonomiyalıq Oblastın tun'ǵısh gazetası 1-dekabrge ha'm «Batraqlar haqıyqatı» atamasında shıqqan emes. Sonlıqtan sol partiyalıq qararg'a qaralı ja'miyetlik sho'lkemler, aldın'ǵı intelligentsiya wa'killerinin oy-pikirleri esapqa alınıp Qaraqalpaq obkomın liderleri ja'ne ma'jlis o'tkerip, elge gazeta shıǵ'arǵu ma'selesine dıqqat bo'ldi.

Qaraqalpaq oblastlıq partiya komitetinin' sho'lkemlestiriw byurosı 1924-jılı 18-dekabrdegi ma'jlisinde ja'ne «Baspa so'z haqqında»ǵı ma'sele tınlandı. Allayar Dosnazarovtın ushın boyınsha qaraqalpaq gazetasın atı «Erkin Qaraqalpaq» bolsın dep maqullandı. Revkom predsdateli A'biw Qudabaevqa qosımsha wazıypa retinde «Erkin Qaraqalpaq» gazetasın juwaplı redaktorı etip bекitildi. Al, Xojeli okruglik xalıq bilimlendiriw bo'liminin' inspektorı S.Ag'aydarovqa «Erkin Qaraqalpaq» gazetası redaktorın orınbasar wazıypası tapsırılǵan.

Xojeli qalasında shıǵ'arılıp atılǵan «Dexqan taushi» gazetası oblastlıq gazeta shıǵ'arınsha baylanıslı o'z jumshın toqtattı. Gazeta tipografiyasın barlıq uskeneleri To'rtku'l baspaxanasına berildi. «Erkin Qaraqalpaq» gazetası birinshi sanı 1924-jılı 31-dekabr kuni shıǵ'arıldı. «Bizin' gazetamızdın ahwalı» atamasındagı bas maqalada «Tariyxta qaraqalpaq milleti usı waqıtqa deyin erkin el bolǵan emes, endi tariyxtagı usı ten'sizlikti du'zetiw maxsetinde biz gazetamızǵa «Erkin Qaraqalpaq» dep at qoydıq. «Erkin» so'zi tek g'ana barlıq qaraqalpaqlar ushın g'ana emes, al, ezilgen diyxanlarg'a o'zinin' hadal miyneti menen nan jep ju'rgen barlıq miynetkeshlerge qaratıla aytılǵan. Gazeta solardın ken'esshisi boladı. Gazeta betinde «A'lipbe» mu'yeshi ashıldı. Mug'allimler balalarg'a enı da'slep A'lipbeni usı gazetadan oqıtıa basladı»⁴ sıyaqlı mag'lıwmatlardı ko'remiz.

1925-jılı 12-19-fevral kunleri Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq Wa'layatın birinshi sho'lkemlestiriw Sezdi bolıp o'tti. Sezde Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq wa'layatın du'zilgenligi haqqında Deklaratsiya dag'azalandı. Sezde Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq Wa'layatın Atqarw Komiteti ha'm Sovetlerdin' Pu'tkil Qazaqstan V sezdine 40 adamnan ibarat delegatlar saylandı. Atqarw Komitetinin' quramına A.Dosnazarov, A'.Qudabaev, I.Bekimbetov, Q.A'wezov, E.Kojurov, J.Atashev ha'm basqalar kirdi. 1925-jılı 15-19-aprel kunleri Qazıl Orda qalasında bolıp o'tken pu'tkil Qazaqstan Sovetlerinin' V sezdi Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq Wa'layatın Qazaqstan quramına qabıl etiw haqqında

³ Досымбетов Г., Юсупов О. «Қарақалпақстан баспасөзі пайда болуы және рәуажланыуы тарихынан», Нөкіс «Қарақалпақстан», 1991, 8-бет.

⁴ Бегжанов Қ., Курбанбаев И., Аббазов С. «Әлипбеден басладық». Нөкіс «Қарақалпақстан», 1988, 20-бет.

qarar shəg'ard?. Bul qarar 1925-jıl 11-maydag' Sovetlerdin' pu'tkil awqamlıq VII sezinde tastayqland?. Solay etip, qaraqalpaq xalqın' ma'mleketligi qayta tiklendi.

Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq wa'layatın' aymag' 180 mın' kv.km edi. 1926-jıl xalqın' esabı alıng'an mag'lıwmatqa tiykarlıana wa'layat xalqın' 38,1% qaraqalpaqlar, 28,5% qazaqlar, 27,6% o'zbekler, 3,2% tu'rkmeler, 2,6% basqa xalq wa'killeri quradı.

Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq wa'layatı To'rtku'l, Shımbay, Xojeli ha'm Qon'rat okruglerinen ibarat boldı.

«Erkin Qaraqalpaq» gazetası 1925-jıldan baslap Qaraqalpaq obkomı, Qaraqalpaqstan Avtonomiyalıq Oblastı Atqarw Komiteti, Oblastlıq profsoyuzlar ken'esi, «Qosshı» awqamın' ulıwmalıq organı dep tanıldı.

«Erkin Qaraqalpaq» gazetası litografiyalıq usılda basılıp shıg'ıp, turaqlı redaktorlar ha'm sawatlı xızmetkerlerdin' bolmawı, shıftın' tolıq bolmawı, tipografiya uskenelerinin' tozg'anlıgı sebepli gazeta sanlar sapasın' to'menlep ketkeni bildiriledi: «Gazeta awhal qıyın jag'dayda, barlıq to'rt betke shıftlar jetispeydi. Da'slep eki betke shıfttı tayarlap, basıp shıg'aramız, keyninen sol shıftlar alıp u'shinshi ha'm to'rtinshi betlerge salamız». To'rt betlik 35x55 gazeta formatı 1930-jılǵa shekem saqlandı.

«Erkin Qaraqalpaq» gazetasın' da'slepki sanlar u'git-na'siyat xarakterine iye bolıp, oblastlıq basshı organlardın' qararlar ha'm xabarlar basılıp turdı. Da'slepki sanlar tili de aralas bolıp, qaraqalpaq, qazaq, o'zbek ayrım waqıtlar arab-pars so'zleri de qollanıldı. Bul jag'day redaksiyag'a tu'sken maqalalar ha'm xatlardı qayta islep shıqpay, baspag'a tuwrıdan-tuwrı bergenliginen mag'lıwmat beredi. 1925-jıl M.Baymenshin redaktorlıg'ındaǵı gazeta sanlarında xalıqqa tu'siniksiz so'z dizbekleri ko'birek orın aldı. Ma'selen, no'kisli Abdusalam İyilikovtın' u'y arxivinen tabılǵan 1925-jıl 9-iyun kuni shıqqan «Erkin Qaraqalpaq» gazetasında «İqtisady siyasat kuni, hududındaǵı diyqanların' dyxanslıq etub turg'an jırlarına» sıyaqlı tu'siniksiz so'zleri orın alg'an.

«Erkin Qaraqalpaq» gazetasın' 1925-jıl 24-aprel kuni shıqqan 10-sanındaǵı maqalalar mazmunı menen tariyxshı Rashid Axmedshin «Erkin Qaraqalpaqstan» gazetasın' 1991-jılǵı 20-noyabr kungi sanında tanıtıp o'tedi. «Gazetanın' birinshi betinde «Shet ellerde» atlı maqalasında «Pravda» gazetasın' 17-marttagı shıqqan xabarın jazadı. Mine, usı maqaladan u'zindi keltirmekshimiz: «Endi Germaniya boyıların' halı bolsa da ma'lim. Olar binyatxorlar sinfinin' belgili dushpanı bolǵan, og'an o'kpe joq. Ol endi baylar menen ma'mile bolıp, baylar menen birigip isleyik dep altı jıl uday menen Germaniya binyatxorların aldap kelgen. Sol bir jaqtan o'zleri aldanıp kelgen ma'mleshilerdin' isi qıyın. Biysharalardı oylaw kerek».

Usı bette tag'ı «Nalog haqqında, jer-suw haqqında» atamasındaǵı maqala basılǵan bolıp, bunda da sharwashlıq ha'm miynet ma'seleleri boyınsha xabarlaydı. Qaljan İbnaminovtın' «Qon'rat jayhan» atlı maqalasında Qon'rat qalas haqqında ta'riyplewler, onın' geografiyalıq jaylasw mu'mkinshilikleri haqqında jazadı.

Al, gazetadag’? Maramin Allaqovt’ «Matbaa ishshilerinin’ o’nerine ko’z sal’» maqalas’da: «Bizde nan joq, mayana jar’-jart’ hal’-z aw’at, ta’g’dirimiz aspan menen jer aras’da tur’pt’. Erten’ bir ku’n sharwam’z itimal. Shtat bergen, kredit joq, sizler de t’-lag’ays’z» degen ta’shwishli zabar’ berilgen. «Quwan’shl’ qa’dem» maqalas’da na’zer salar ekenbiz To’rtku’l sha’ha’r klub’da 21-mart ku’ni jaslar obkomold’ bassh’-g’-nda jalp’ma’jlis o’tkergenligi ayt’lg’an.

«Seyil tuwral’» maqalada erkin qaraqalpaq jaslar’, o’spirimlerinin’ tariyx’da birinshi qa’dem dep seyildi biliwimiz kerek. Obkomold’ birinshi seyili bur’ng’? seyillerge uqsamayd’, dep jazad’. Al, «Wa’layat matbag’as’ hal’nan» maqalas’da «Gazetan’ ha’ptede bir ma’rtebe sh’g’ar’lg’an?, Xiywadan alg’an arabsha ha’riplerdin’ oq’as’quwrap, jaz’lg’an xat’ o’ship, qaraqalpaq gazetas’-n’ to’rt betine ha’ripler jetispeytug’-n’, sol ush’ da’slep gazetan’ eki betin sh’g’ar’p, ja’ne ha’riplerdi taqlap ja’ne terip, q’-sh’-q ha’m ko’p waq’tlard’ sarp etip gazeta sh’g’aratug’-n’ bildirilgen. Bul istin’ berekti ko’rinbeydi. Tez sharas’ ko’rilse eken», — deydi Matbag’atsh’ M. Atajanov o’z maqalas’da.⁵

«Erkin Qaraqalpaq» gazetas’ 1927-j’ 15-oktyabr ku’ni tol’q qa’liplesip bold’, — dep tast’-qlayd’ us’ gazetan’ juwapl’ xatkeri K. Nazaralin, 1928-j’ 18-fevral ku’ngi bayanlamas’da. — Gazetag’a jaz’-sh’lar san’ ko’beydi, redaksiya apparat’ tast’-qland’. 1927-j’ 6-dekabr ku’ni Qaraqalpaq Avtonomiyal’ oblast’ Atqar’w Komiteti gazetan’ bas’p sh’g’ar’w smetas’ tast’-qlayd’ ha’m on’ ha’ptesine eki ma’rtebe 2500 tiraj benen sh’g’ar’w belgilenedi.⁶

Gazeta mazmun’ 1927-j’ 30-oktyabr ku’ni Qazaqstan u’lkelik partiya komiteti jibergen P. I. Varlamov Qaraqalpaqstan partiya sho’lkemine bassh’-q ete baslag’an waq’ttan baslap keskin o’zgerdi.

1927-1928-j’lar’ jan’al’q engizilip, q’shlaq ha’m aw’-g’a «klass’-q gu’res» siyasat’ kirip keldi. Batrak, ka’mbag’al, orta diyxanlard’ sovet milliy qur’-s’ha tart’w ma’slesi ku’n ta’rtibine qoy’la baslad’.

P. Varlamov bassh’-g’-nda ag’-m menen kete bermey, bay-iyshanlard’, baylard’ erkine qoya bermey, kemishiliklerdi jas’ra bermey, barl’q sho’lkemlerdi tazalaw, aw’-lardag’? bay-iyshanlarg’a ken’ tu’rde atlan’sqa o’tiw bag’dar’ basland’.

1928-j’-g’? ba’ha’rdegi kompaniya bar’s’da Oraydan kelgen komissarlar Qaraqalpaqstan oblast’ sho’lkemlerinde to’mennen joqar’-g’a shekem o’zinin’ quram’, belsendiligi, ab’toy’ boy’-sha klass’-q gu’res waz’ypalar’ sheshe almaytug’-n’ bildi. Us’ j’? partiya sho’lkemlerinen 200 den aslam ag’za sh’g’ar’ld’. 1928-1930-j’lar massa ush’ ull’ s’haq j’lar’, Qaraqalpaqstan partiya sho’lkemi ush’ yar’-m feodal kapitalistlik elementlerge atlan’s’ sho’lkemlestiriw j’lar’ bold’.

Bul j’lardag’? bun’day siyasiy jag’daylar gazetada o’z sa’wleleniwin tapqan. Ma’selen, «Erkin Qaraqalpaq» gazetas’-n’ 1928-j’ 1-noyabrdegi 40-san’ xalqabatl’ Ab’l O’tewlievtin’ u’y arxivinen tab’lg’an edi. Gazetan’ bul san’da

⁵ «Erkin Қарақалпақстан» газ. 1991-жыл, 20-ноябрь саны.

⁶ Қошанов Б.А., Асеметдинов М.Н. «Қарақалпақстан журналистлери репрессия жылларында». Нөкис, 2009-жыл, 18-19-бетлер.

to'mendegidey maqalalar or'n alg'an: «Gazetan'n' birinshi betinde u'lkeytilgen fotosu'wret berilgen. Fotosu'wret ast'nda 1928-j'1 29-iyulde Buravoy kurort'nda wapat bolg'an Qazaqstan Orayl'q Atqar'w komitetinin' Tet odanbas's? Bekimbet ul'n'n' wapat bolg'annan son'g'? su'wreti. Daway? q'1g'an doktor? ha'm x'zmetkerleri aras'nda» dep jaz'1g'an. Ja'ne «Erkin Qaraqalpaq» gazetas'n'n' bul san'nda «Qa'wendershilik jum'slar? jolg'a sal'ns'n» (oylas'q iretinde) atamas'nda maqala ja'riyalang'an. «Aw'1 xojal'q ko'rsetpesi» maqalas'nda «Ko'rsetpege qollar'n'zdag'? xojal'q na'rselerin al'p kelin'ler. Ko'rsetpe 7-noyabrde ash'lad'z» s'yaql'so'zler keltirilgen.

«Partiya tirishiligi» maqalas'nda bolsa Shabbaz rayondag'? partiya j'ynal's haqq'nda so'z etilgen.

«Gazeta partiya organ? bol'p, bunda Ken'es Hu'kimetinin' siyasat'n ha'm basqa da ja'miyetlik sho'lkemlerdin' talaplar'n qanaatland'g'an. Xal'qqa sawat, bilim, siyasiy u'git-na'siyat beriwde, a'debiyat taraw'nda da sezilerlik u'lesi bolg'an. Endigi ma'sele «Erkin» so'zin al'p taslaw boy'nsha partiya ald'n'g'1ar? s'ps'n' so'zler ayta baslag'an. Gazetag'a «erkinlik» atamas? ma'n'gi mina'sip bolmay turg'an? da an'q sezildi. Qon's'las respublika intelligentsiyas?bur'n «Erkin Qaraqalpaq» degen ataman? aljas'p, «Iqt'yarl? qaraqalpaq» gazetas? dep ju'ritetug'1n bolsa, endi bul erkin, iqt'yarl?, biyg'a'rez degen so'zler ayt'1maytug'1n da'rejege keldi. Sebebi, jigirmalansh? j'1 aq'1? ot'z'nsh? j'1lar? baslang'an kollektivlestiriw mapaz?, eldi jalp'1amay kolxozlast'1'w, bul ush'n fronttay kesip, jar'p, zorlap o'tkeriw isi baslang'an ma'ha'li baspa so'zge qatan' ta'rtip qadag'alaw'nda Stalinlik siyasatlar, qorq'1'w yaki quwdalaw ha'wij alg'an, administrativlik basqar'w metodlar?, administrativlik — sudl'q repressiyan'n' baslang'an j'1lar?edi.

A'l'bette, baspa so'zde Stalinlik siyasatt'n' u'stemlik etiw, j'1lar qatall'g'? da'wirdin' tragediyas?edi.

«Sol j'1lar? bir neshe orta diyxanlar baysan', kulaksan' degen at tag'1'p xojal'qlar ata-ma'kan'nan ayr'ld?. Olard? «paxta isi» boy'nsha paxta taps'1mad'n', sal'qt?dur'sl?to'lemedin' dep repressiyag'a ush'1att'z».⁷

1928-j'1? 27-avgustta Qaraqalpaq obkom'n'n' sekretariat'n'n' qarar? menen qaraqalpaq xalq'n'n' tun'g'1sh ha'm su'yikli gazetas?, turm's aynas?bolg'an «Erkin Qaraqalpaq» atamadag'? gazetas? orn'na «Miynekesh Qaraqalpaq» atamas'nda jan'adan redaktsiya sho'lkemlestiriw haqq'nda qarar?sh'g'ar'1ad'z.

Degen menen biz 1927-1928-1929-1930-j'1lardag'? gazeta sanlar'n ko'rip ot'1'p 1928-j'1dan «Miynekesh qaraqalpaq» atamas'nda gazeta sh'1ppag'anl'g'1n ko'remiz. Ba'lkim, qarard'n' is ju'zinde dur'sl? or'nlanbag'? ush'n sh'g'ar «Erkin Qaraqalpaq» atamas?1930-j'1dan «Miynekesh qaraqalpaq» bol'p sh'g'a baslag'an.

Biz «Erkin Qaraqalpaq» gazetas'n'n' 1929-j'1 4-marttag'? san'n u'y arxivlerden tab'1wg'a miyasar bold'q ha'm gazetadag'? maqalalard'n' qalay jaz'1g'anl'g'1na, qays'nday mazmunda ja'riyalang'anl'g'1na q'z'1qt'q.

⁷ Досымбетов Г., Юсупов О. «Қарақалпақстан баспа сөзи пайда болыуы хәм раўажланыуы тарийхынан», Нөкис «Қарақалпақстан», 1991, 16-17-бетлер.

Gazetanin' birinshi betinde «Qaraqalpaq oblastinin' oblastliq u'shinshi ken'esler sezdi» atamasindag' siyasiy maqalas' ja'riyalang'an. Maqalada to'mendegishe mag'lumatlar keltirilgen «Qaraqalpaq oblastliq u'shinshi ken'esler sezdi 28-fevral keshke saat 6 da Lenin atindag' klubta ashild?. Sezdi Qaraqalpaq oblastliq Atqarw komitetinin' odambas' a'wez ul' asht?. A'wez ulinin' so'zi: — Joldaslar, oblastliq sezdimiz u'shinshi ma'rtebe ashilayn dep turpt?. San jag'nan bul sezdimiz u'shinshi bolsa da, sapas' jag'nan birinshi dep aytwg'a bolad?. Bul sezdi miynetkesh, batrak, qallashlar jamay ma'pin an'lag'an da'wirinde ashilip turpt?. Bul sezde kambag'al qallashlar o'z ma'plerin bilip, aldina qoylg'an o'z ma'selelerin jalnay ma'pine muwapiq sheshbege turpt?.

Birinshi sezdimiz qaraqalpaq oblastin sho'lkemlestiriw menen tariyx' bolsa, bul u'shinshi sezdi jamayliq jag'nan tariyx' esaplanad?.

Bunnan osn' 19 adamnan sezdi prezident sayland?. Prezidium ag'zalar?: Tag'ay kelini, Jamal kelini, Adag'ay ul?, Janal'ul?, Hasen ul?, Sar'molla ul?, A'wez ul?, Sultanbek ul?, Varlamov, Matkarim ul?, Pazil ul?, Xojaniyaz ul?, Tilep ul?, A'liy ul?, Sabko, Berdimurat ul?, Amaniyaz ul?, Bo'leyxan ul?, Allabergen ul?.

Bunnan son' sezdi ku'n ta'rtibi qabildand?. Ja'ne gazetanin' birinshi betinde «Lenin partiyasinin' qatar-taza bolsin» atliq maqalas' ja'riyalang'an.

Gazetanin' ekinshi betinde bolsa qazw jumslarına baylanisliq maqala ja'riyalang'an. «Ba'ha'rge qazw mapaz' haqqında tu'sindiriw menen siltew xat. Batraklar partiyasinin' basshilig' menen sho'lkemlesip, bay-iyshan katqudalarg'a qars' gu'res. Japtin' suwnan ko'p paydalang'anlar qazwshin' ko'p bersin! Baylard' qazw jumslarına ko'p jegiw menen birge, qallash, batrak orta diyqanlarg'a qazw jumslarin' jen'illetiw (qay birewlerin pu'tkilley azat etiw) kerek. Baylar ha'm bayraq xojalilar beldar ko'p tu'sken son' olar adam jallamag'a qarayd?. Bir talay qallash batraklardin' qazw jumslarin' qutqarlg'anlarin' bileti. Son' bile tura solard' jallayd?. Sonliqtan to'mengi sho'lkemler ko'binese batrak komitetler miynet sha'rt qag'azin' jazip, jallang'an batraklarg'a, xizmetkerlerge baydan haqsın alip bermegi ku'ta' ha'jetli. Jallawshilar menen miynet sha'rtin jazıbaq kerek. Ja'ne de baylardin' bir ta'sili — miynetkeshlerdi jatatug'in bir ebi «ko'mek», «mo'llek» «diyqan» degen go'ne zamannan kiyatlg'an sebeplerdi siltawlayd?», — sayal' maqalada ulkedegi qazw jumslarinin' baris'so'z etiledi.

«Erkin Qaraqalpaq» gazetas' 1029-1930-jılar arabsha ha'm latınsha shırtlarında aralasip shıg'a baslad?. 1930-jıl 4-oktyabrde shıqqan «Miynetkesh Qaraqalpaq» gazetasinin' 64-sanında maqalalar arabsha ha'm latınsha shırtlarında aralasip shıqqan. Gazetanin' birinshi betinde Qaraqalpaq oblastında g'alaba minletli oqlıw haqqında oblastliq partiya komiteti byurosinin' qarar' berilgen. Ja'ne de us' bette «Qazaqstannin' 10-jıl» atamasında maqala berilgen. Maqala mazmun' to'mendegishe «Bu'gin oktyabrdin' 4-ku'ni — Qazaqstan on jasag'an merkezi toy' ku'ni. 1920-jıl Qazaqstan miynetkeshlerinin' birinshi sezdi bolip, Qazaqstan qit'yarlı ken'es respublikas' atin alip, o'z g'amın o'zi jep, o'z aldına hu'kimet bolg'an ku'n. Mine, sol ku'nge de bu'gin 10 jıl tolip atı», — dep on jıl ishinde Qazaqstannin' erisken tabıslarin, alg'a ilgerilewshiligi haqqında maqalada tolıq jazılg'an. Gazetanin' ekinshi betinde «A'lib» degen avtordin' «Kolxozlarda qanday ilajlar bar» atamasindag' maqalas' ja'riyalang'an. Bul maqalanin'

to'meninde bolsa «Babajan ul?»n'n' «Paxta j'ynaw jum'sha nemqurayd? qarawshlar bar. Jum'sqa pa'tli-?lg'all? kirisiwdin' «raykom kolxoz?» tazart'ld», maqalas? or'n alg'an. Ja'ne, «Xojelide rabochiylar ahwal?. Paxta zavod'nda 113 rabochiy bar. Buxaradag'? zavod komitetinin' ishinde kemshilik ko'p. Sol kemshilik jaq'nda bolajaq zavod komitetinin' saylaw'nda dodaland?» maqalas? berilip, bul maqala to'menine «avtor? — Birew» dep jaz'lg'an. Gazetan'n' to'rtinshi betinde bolsa «Ko'rkem a'debiyat maydan'nda» rubrikas? ast'nda Qa'lli Ay'mbetovt'n' «A'debiyat ma'sele si menen qaraqalpaq jas jaz'wshlar'n'n' waz'ypalar?» atamas'nda arnawl?bet maqalas?ja'riyalang'an.

«Miynetkesh Qaraqalpaq» gazetas? 1931-j'ld'n' aq'tlar'n'an baslap «Q'z'l Qaraqalpaqstan» atamas'nda sh'g'a baslayd?.

«Q'z'l Qaraqalpaqstan» gazetas'n'n' 1932-j'l 15-dekabrdegi T.Seytmamutov redaktorl'g'nda sh'qqan 136-san'ha na'zer salsaq gazetan'n' birinshi betinde «1924-1932 «Q'z'l Qaraqalpaqstan» 8 jasta» degen u'lken jaz'wlar menen jar'q ko'rgen bayram san'n ko'remiz. Bul yubileylik sanda Qaraqalpaqstanda baspa so'zdin' ha'wij al'p o'siwi haqq'nda bir neshe mag'l'wmatlar keltirilip o'tilgen. Ja'ne, gazetan'n' u'shinshi betinde shay't Jolmurza Aymurzaevt'n' «8 jasta» atamas'ndag'?bayramg'a arnap jaz'lg'an qos'g' n ko'remiz

«Bu'gin toy'n',
Segiz j'ld'q,
An'q-an'q,
Emes url'q.
Bizler gu'wa,
Jum's q'ld'q,
Sh'qt'n' bu'gin 8 jasqa.

Iske—
Salg'anda, g'alaba,
Gu'restin',
Eki maydanda,
Sotsiall'q n'q maydang'a,
Is isledin' 8 jasta».

1931-j'l? 8-yanvar ku'ni «Jas Leninshi» gazetas?, 1932-j'ldan «Jetkinshek» gazetas? bas'l'p sh'g'a baslad?. Sonday-aq, 1932-j'l? oblastl'q kolxoz awqam'n'n' organ? bolg'an — «Kolxozsh?» gazetas?, tag'? us? j'l? Moynaq rayon? gazetas? «Q'z'l Bal'qsh?» jar'q ko're baslag'an.

1934-j'l? Qaraqalpaqstan Xal'q bilimlendiriw komissariat'n'n' organ? — «Sovet Mug'allimi» gazetas? sh'g'a baslag'an. 1934-j'l? Man'g' t rayon'n'n' — «Stalinshi», Sh'nbay rayon'n'n' — «Ilg'all?», 1934-j'l? bolsa Q'pshaq rayon'n'n' — «Sotsializm jol?» gazetalar?sh'g'a baslag'an.

Oblastl'q gazetalarg'a maqalalar beriwde partiya ha'm sovet sho'lkemleri bassh'lar? P.Varlamov, Q.A'wezov, A.Ayteshov, B.Seyidrasulov, S.Listkov, M.Nawr'zbaev, M.Juravlev, X.Akchurin, A.Rumyantsev ha'm basqalar belsendilik ko'rsetti. Sonday-aq, gazetalard'n' aw'ld'q korrespondentleri Raybek ul?, K.Irjanov,

B.Ergaliev ha'm basqalar maqalalar? menen ko'zge tu'sti. Gazeta betlerinde informatsiya, intervyu,

Arabshan?
Anʻq jetip,
Jan'a ha'rip,
Latʻn ha'rip,
G'alabag'a
Sabaq berip,
Payda berdin' 8 jasta.

Quwʻp jetip—
Basʻp o'tiw,
Isti islep,
Ozʻp ketiw,
Wazʻypan?
Ba'rjay etiw,

Bul su'rendi bekkem usla!— degen qatarlard? ko'riwimizge bolad?

1931-jʻl? 20-avgust ku'ni Qaraqalpaq avtonomiyal? oblast? Atqarʻw Komiteti qarar? menen «Miynetkesh qaraqalpaq» gazetasʻha qosʻmsha shʻg'arʻlʻp turg'an «Trudovoy karakalpak» gazetas? «Sovetskaya Karakalpakiya» gazetasʻha aylandʻtʻld?. Al, 12-sentyabr ku'ni «Sovetskaya Karakalpakiya» gazetasʻnʻn' birinshi san?jarʻq ko'rdi».

Endi gazeta betlerinde ocherk, eske tu'siriwler, qosʻqlar ja'riyalanʻp barʻld?. «Sovetlerge saylaw», «Batrak turmʻʻ», «Awʻllardan xabarlar», «Sʻt ellerde», «Sorawlarg'a juwap», «Ko'rkem a'debiyat maydanʻnda», «Redaktsiyanʻn' juwabʻ» ha'm basqa da rubrikalar payda bold?

Jumʻʻmʻzg'a juwmaq jasay otʻtʻp Qaraqalpaqstanda baspa so'zdin' payda bolʻw? tariyx? elimizdin' sotsialʻq, ekonomikalʻq jag'dayʻnan kelip shʻqt?. Tu'rkistan Respublikasʻnda baspa so'zdin' ko'rinisi 1918-jʻlg'a tuwra kelgen bolsa, Tu'rkstan Respublikasʻnʻn' A'miwda'rya bo'liminde 1919-jʻl gazeta sho'lkemlestiriw jumʻʻ basland?. 1919-jʻl? iyun ayʻnda A'miwda'rya bo'limi Atqarʻw komiteti organi retinde — «Izvestiya» gazetas? sho'lkemlestirildi. 1921-jʻl? sentyabrde To'rtku'lde «Krasnʻy amudarinets» gazetasʻha tiykar salʻnd?. Jergilikli tildegi baspa so'z 1923-jʻl? 22-yanvarda jarʻq ko'rgen «Diyxan taushi» gazetas? menen baylanʻsl?. Qaraqalpaq tilindegi gazeta 1924-jʻl? 31-dekabrde tiykar salʻnd?. Bul gazetanʻn' at? «Erkin Qaraqalpaq».

Sunday-aq, tarawlʻq, rayonlʻq gazetalard? sho'lkemlestiriw basland?

—1931-jʻl? «Jas Leninshi» gazetasʻ~

—1932-jʻl? «Jetkinshek» gazetasʻ~

—1932-jʻl? kolxox awqamʻnʻn' organ? bolg'an «Kolxozshʻ» gazetas? ha'm us? jʻl? Moynaq rayonʻnʻn' gazetas? «Qʻzʻl Balʻqshʻ» gazetas? jarʻq ko'rdi. Bul rayonlʻq gazetalardʻn' baslamas? edi.

—1934-jʻl? Qaraqalpaqstan xalʻq bilimlendiriw komitetinin' organ? — «Sovet Mug'allimi» gazetas? jarʻq ko'rdi. Bul ha'zirgi «Ustaz jolʻ» gazetasʻnʻn' atas? esaplanad?

- 1934-jıl? Man'g'ıt rayonıńń «Stalinshi» gazetası~
- 1934-jıl? Qıpshaq rayonıńń «Sotsializm jolı» gazetası~
- 1932-jıl? Shımbay rayonıńń «Ilg'allı» gazetası shıǵ'a baslag'an.

§2. JADIDSHILIK HA'REKETINDE S. MAJITOV TIN' TUTQAN ORNI

XX a'sirdin' basında jasag'an belgili shayx, dramaturg, ag'artıwsh, jurnalist, redaktor Seyfulg'abit Majitovtin' jurnalistlik ha'm ag'artıwshlıq xızmeti og'ada ullı. Seyfulg'abit Majitov Qaraqalpaq xalqın g'alaba sawatlandırwda milliy baspasozimizdin' payda bolırwında, sonın' menen birge ruwxıy ha'm ma'deniy miyrasınzdı rawajlandırwda ju'da' ko'p u'lesi bar ko'rnekli zıyalı insan bolıp esaplanadı. Seyfulg'abit Majitov jurnalist ha'm jazıwsh sıpatında xalqın' milliy ideya ha'm ideologiyasın ko'teriwge, ruwxıy-ag'artıwshlıq tarawın jetilistiriwge ayrıssha itibar qaratıp, ja'miyettin' sol da'wirdegi ja'miyetlik turmısın ha'r ta'repleme jan'alawg'a o'zinin' ko'plegen do'retiwshilik miynetleri menen xızmet etti. Sol waqıttagı ja'miyetlik turmıs qa'lpin ha'r ta'repleme jan'alaw ushın da'wir S.Majitov usag'an zıyalı insanlardan u'ken ku'sh-g'ayrat sarplawdı talap etti. XXI a'sir globalasqan informatsiya a'sirinde hu'kimetimiz ha'm prezidentimiz ha'r qanday tarawda kemshiliklerdi saplastırwda jan'a nızamlar qabıl etip kelmekte. Bizler jasap atırğ'an ja'miyettin' XXI a'sir intellektuallıq baylıq hu'kimdardıq etetug'ın a'sir ekeni ha'mmemizge belgili. Bunı tu'singen ha'r qanday ja'miyet birinshi gezekte o'sip-o'nip kiyatırğ'an perzentlerimizdin' ha'r ta'repleme salamat bolıp turmısqa kirip barırwın o'zi ushın en' ullı, maqset bolıp tabıladı.

Mine, usınday jan'a jetilisen ja'miyet qurırwda xalqın' ruwxıy dunyasın da'wir na'pesi menen iykemlestiriwde g'alaba xabar quralların' tiykargı ornı bar. Sonday-aq S.Majitov o'z da'wirinin' jurnalistlik xızmetinde da'wir jan'alıqların ha'm onın' xalıq ushın abzallıqların qosıqlarında su'wretleydi.

Ol bar ku'sh-jiger ha'm talantın xalıq, watan ushın shın berilip ha'r qıylı jırlardagı jan'a qosıqlar dramalar jazıp, ruwxıy sanasın bayıtıwıg'a ha'reket etti.

Bunnan tıs qar, ja'ne jan'a kadrlar tayarlaw isine belsene qatnasıp, sol waqıttagı jan'adan ashırğ'an pedagogikalıq texnikumlarg'a mug'a'llimler jetistirip

shug'arawda jan'a kurslar sho'lkemlestirip oqitip shug'arg'an bolsa, birinshi a'lipbeni islep ha'rip tanawna tiykar salawsh?bolip tablad?⁸

Sonin' menen birge, jan'a usda oqitatug'in jadidlik mektepler ashaw, jas a'wladqa jan'asha ta'lim-ta'rbiya beriwdi alg'a qoyg'an ag'artawsh? esaplanad?

Sebebi, sol waqitta jadidizm ag'im?XIX a'sir aqit?XX a'sir baslarında milliy oyanaw ideyalarin ko'terip shiqqan, watan g'a'rezsizligi ushin pidaylaq ko'rsetken ag'artawsh?-alimlar: Behbudiy, Munavvar qori, Avloniy, Fitrat, Sufizada, Chulponlar o'zbek xalq? ushin qanday ull? bolsa, Seyfulg'abit Majitov da qaraqalpaq xalq? ushin sol da'rejede piday? xizmet ko'rsetken ag'artawshlar qatarina kiredi.

Ag'artawsh?-shayt S.Majitov belgili jurnalistipatında XIX a'sir aqit? XX a'sir baslarında Qaraqalpaqstandag'? milliy oyanaw da'wii ma'deniy-tariyx?y o'mirinde ag'artaw ha'm ta'lim-ta'rbiya ma'selesi o'zone ta'n qa'siyetleri menen milliy azatlaq ruwxında jaslard?ta'rbiyalawd?maqset etip qoyd?

Ag'artawsh?-shayt S.Majitov xalq turmshinan alip jan'a pessalar, hayal-qizlar ten'ligin saqlawda olardın' ja'miyettegi huquqin qorg'aw da'rejesine de arnap saxnalq ko'rinishler tayarlap jan'a da'wir turmsh qa'lpin xalq sanasina sin'diriwdi u'git-na'siyatlayd?

S.Majitov qaraqalpaq baspaso'zinde g'ana iz qalditip qoymay ruwx?y ma'deniyatında da orn? bar tulg'ag'a aynald?. Ol o'tken a'sirdin' basındag'? qarakaqlarlardın' turmshina belsene aralasad? ha'm xalqt? bilim,o'ner iyelewge shaqitawsh? qosqlar? menen ko'zge tu'sti. «Da'slep ol Qazan ha'm Qitın tatarlarinın' ku'ndelikli baspaso'zi ha'm a'debiyat? menen birqansha da'rejede tanitip, olardın' «Quyash», «An'», «Waqit», «Shora» s?yaql? gazeta-jurnallard? u'zliksiz qityug'in bolg'an. Onda tatar mug'a'llimlerinden F.Toqay, H.Zoqay, Hibbatulla degen jadid usında ta'rbiyalang'an mug'allimlerden' jan'asha metodlarin teren' u'yrenip, bul ideyalq ag'imnin' qaraqalpaq xalq? ushin a'hmiyetin tu'sinip, ha'm ruwx?y bag'dar etip alg'anin ko'riwimizge bolad?». ⁹

⁸ И.А. Каримов «Елимизди модернизациялау хэм күшли пукаралык жамийет курыў ен әхмийетли максетимиз» баянаты

⁹ Төте окыйды

Jadidler jan'a usıdag'? mektepler arqal? xalıqt? sawatlandırwıǵa ayrıqsha dıqqat awdard?. Tu'rkıstanda XIX a'sir aqırınan baslap, jan'a usıdag'? mektepler ashıla baslad?. S.Majitov xalıq bilimlendiriw isine aktiv aralasadı. Awdag'? eski mektep ha'm medreseler oqıwshılarg'a tıyanaqlı bilim bere almay atırǵanın ko'rip, jan'a yag'nıy «jadidshe»¹⁰ oqırwdı za'ru'r dep esaplaydı.

Jadid-arabsha «jan'a» degen so'z bolıp, bul usı XIX a'sir aqır ha'm XX a'sir birinshi shereginde Qırım atawı, Edil ha'm Jayıq jag'alar? Qazaqstan dalas? ha'm Tu'rkıstanu'likesinde ken' taralg'an. Bul ag'ımnın baslawshı? I.Gaspıral? Baqshasaray qalasında 1883-jıl «Tarjimon» gazetasın shıǵarıp patsha ha'kimetin zor ta'shwishke salg'an? ma'lim. Sebebi, «Tu'rkıstandı sawatlı ha'm ma'deniyatlı toq pa'rawan, azat ha'm abat u'lkege aynaldırw koloniyalıq iskenjeden qutılw-jadidshilik ha'reketinin' tiykarg'? maqsetin quraytug'ın edi».¹¹

Ag'artırwshı-shayı S.Majitov 1907-jıl jazılǵan «İniyat bolısqı» atlı qosıǵında Shımbaylı bolı İniyatqa jan'a mektep ashıw tuwralı xalıq atınan qosıq penen o'tinish xat jazıp:

«Shımbaydın' jeri ken', suwı pa'rawan,
Lekin, bilimnen joq, ha'sh namuw-nıshan,
Jigirma mın' u'y, ju'z jigi rma Jan,
Bir mektep joq oqıp sabaq almag'a,
Gedey eldi tuwrı jolǵa salmag'a,
Oqıw oqıp, o'ner-bilim almasa,
Orısshag'a tag'? xıssa qılmasa,
Imkanı joq bir qatarda turmag'a».¹²

Bul qosıq u'stem klass wa'kili İniyat bolısqı xalıqtın ilgeri ma'deniyat, oqıp bilim alıw rawajlang'an ellerden u'lgi alıwıǵa shaqırǵan shayıdın bul orın tileklerin İniyat bolı qabıl etpeydi. O'ytenı, orı patshas? menen chinovniklerinin' tiykarg'? maqseti jergilikli millet wa'killerin sawatsız qaldırwdan ibarat edi. S.Majitovtın bul qosıǵı jazılǵanda'wirde (1907-jıl)

¹⁰ Төте оқыды

¹¹ Қ.Байниязов «Қарақалпақ жадидлериниң сәрдары» Әмиўдәрья. 2009. №3 114-бет

¹² Сонда 114-бет

Petro-Aleksandrovsk (ha'zirgi To'rtku'l) qalasida jergilikli or's mektebi (russko-tuzemnaya) islep tur edi. Xiywan' en' son'g' xan? Seydabulla taxt'han qulat'p, ha'kimet biyligi Xorezm Resvpublikas? revkom'n'n' qol'ha o'tip, ag'art'wsh? shay'r jan'a ja'miyetlik du'zimdi j'rlayd?. «Ol da'slep Qon'rat rayonl'q atqar'w komitetinin' juwapl? xatkeri, son'han 1921–24 j'ldarda xal'q ag'art'w bo'liminin' basl'g'? bol'p islep jan'a tiptegi mektepler menen internatlard? sho'lkemlestiriwdi ja'ne olard? maman mug'allimler menen ta'miyenleydi. Ma'selen, ol 1920–21j'ldarda jadid mekteplerinin' 4-klas'n pitkeren ha'm eski mekteplerde sawat'n ashqan jaslard? j'ynap, olard? q'sqa mu'ddetli kurslarda ta'rbiyalayd?. 1928–29 j'ldarda qaraqalpaq jaz'w? arab a'lipbesinen lat'n a'lipbesine ko'shiw da'wiri baslan'p, To'rtku'l qalasida lat'n a'lipbesin u'yreniwdin' bir ayl'q do'geregi ash'p, og'an S.Majitov bassh'p etti.¹³

S.Majitov Sh'nbay uezdinde de ja'diydshe (jan'asha) us'ida mektepler ash'p, miynetkesh xal'qqa bilim beriw ta'repdar?edi».

Ag'art'wsh?shay'r S.Majitov Qaraqalpaqstan Respublikasida da'slepki mekteplerdi ash'p, olard? maman mug'allimler menen ta'miyenlep, za'ru'rli u'skeneler ha'm oq'w qurallar'n izlep tab'wda flay'ql? x'zmet etti. Sebebi, 20-j'ldard'n' baslar'ida qaraqalpaq mektepleri ush'n arnalg'an sabaql'qlar?joq edi. Ol mektep mug'allimlerine de or's, tatar, qazaq ag'art'wsh?pedagoglar'n'n' du'zgen sabaql'qlar'han oq'wsh'lard'n' jas o'zgeshelikleine qolaylast'p paydalan'wd? u'yretti.

Rayonl'q xal'q bilimlendiriw bo'limi basl'g'? S.Majitov'n' initsiativas? boy'nsha 1922–23-j'ldar?ul'wma bilim beretug' n mektepler menen birge, Qon'rat qalasida ereseq adamlar ush'n keshki mektep tipindegi mu'ddetli kurslar sho'lkemlestirilip, jergilikli xal'q tilinde «is mektep» (trudovaya shkola) dep atad?.

Bunday mekteplerde sawat'n tez ash'p, az waq'it'n' ishinde xat oq'p, jaza al'w imkaniyat'ha iye bolg'an jaslار o'zlerinin' quwan'sh'n b'lay'nsha ta'riyplegen:

¹³ Қ.Байниязов «Қарақалпақ жадидлериниң сәрдары» Әмиўдәрья. 2009. №3 114-бет

«Sarʻiyshanda bes jʻl oqʻp,
Tanʻmadʻm qara xat,
Is mektepte bir jʻl oqʻp,
Erkin jazdʻm saʻlem xat».¹⁴

Kenʻes huʻkimetininʻ daʻslepki ashʻlgʻan mekteplerinde jaʻdiydshe usʻldʻnʻ enʻ jaqsʻuʻlgileri dawam ettirildi haʻm janʻa daʻwirdinʻ talaplarʻna ʻlayʻqlapalnʻa rawajlandʻrʻldʻ?

S.Majitov agʻartʻwshʻ-shayʻt, maʻdeniyat gʻayratkeri bolʻw menen birge, taʻbiyiy talantqa iye ataqlʻ jazʻwshʻ da boldʻ. Ol respublikamʻzdʻnʻ xalʻq bilimlendiriw tarawʻnʻnʻ rawajlanʻwʻna milliy baspasoʻzimizdinʻ qaʻliplesiwine salmaqlʻ uʻles qosʻp gʻana qoymastan, qaraqalpaq aʻdebiyatʻn, proza haʻm dramturgiya sʻyaqlʻjanʻa janrlar menen bayʻttʻ?

Agʻartʻwshʻ-shayʻt S.Majitov aʻdebiyat penen isskustvonʻnʻ xalʻq arasʻna usʻnday taʻsir etiwshilik quʻdiretin durʻs sezip Qaraqalpaqstanda daʻslepki dramalʻq truppalardʻshoʻlkemlestiriwge belsene qatnastʻ?

Agʻartʻwshʻ - shayʻt S.Majitov 1925-30-jʻllarʻ oʻzi duʻzgen «Aʻlipbe», «Oqʻw kitabʻ», «Aʻdebiy shʻgʻarmalar toplanʻ» atlʻ oqʻw qurallarʻna didaktikalʻq guʻrrinʻler jazʻp kirgizgen. Bunnan basqa, prozalʻq shʻgʻarmalarʻnan: «Ata menen bala», «Dosnazar qallash», «Qʻz haʻm molla», «Quwanʻsh», «Miyras», «Doslʻq» degen qʻsqa guʻrrinʻleri menen jaslardʻ aʻdep-ikramlʻlʻqqa, miynet suʻyiwshilikke shaqʻradʻ».¹⁵ Sonday-aq jazʻwshʻnʻnʻ qosʻq haʻm qarasoʻzdinʻ aralasʻwʻnda turatugʻʻn «Jumaguʻl», «Biybaysha», «Suʻyin haʻm Sara», «Qalmurat», «On togʻʻz» dep atalatugʻʻn shʻgʻarmalarʻn jazdʻ. Biraq, bul shʻgʻarmalardʻnʻ tuʻp nusqasʻ saqlanʻp qalmagʻan. S.Majit ulʻnʻnʻ doʻretpesinde onʻnʻ awdarmalarʻ da belgili orʻn iyeleydi. Onʻnʻ awdarmalarʻn jazʻwshʻlʻq agʻartʻwshʻlʻq haʻm pedagogikalʻq koʻz-qarasʻ menen tʻgʻʻz baylanʻslʻ. Ol oʻz awdarmalarʻn duʻzgen oqʻw kitaplarʻna kirgizip, balalar ushʻn taʻrbiyalʻq sʻpatʻ basʻm shʻgʻarmalardan ibarat boldʻ. Koʻpshilik awdarmalarʻnʻnʻ ishinde

¹⁴ Баскаков Н.А. Каракалпакский язык. Москва. Изд. А.Н.С.С.С.Р.,1951.

¹⁵ Сонда 135-бет

İ.A.Krġlovtn' «Ku'nshil baqa», «Eser bilen ko'len'ke», «Eki shġbġn», «Eshek penen bu'lbu'l», A.İzmaylov,L.Tolstoydġn' «Eki joldas», K.D, Ushinskiydin' «Eki pazna», İ.Altġnsarinnin' «O'ner-bilim bar jurtlar» atġ shġg'armalarġnġn' tiykarg'? nusqas? menen qaraqalpaqsha awdarmasġ salġstġġw arqal? biliwimzge bolad?. Ja'ne de, Ferdawsiydin' ataql? «Shahnama»da'stanġnġn' «Suxrab» degen bo'limin awdarmalap, 30-jġllar?u'zindisin jurnalda bastġġg'an.¹⁶

¹⁶ Жеңис ҳаўазы №3-4, 1936.

JUWMAQ

Juwmaqlap aytatug'ni bolsaq, milliy oyanish da'wiri ja'miyetlik-siyasiy ha'reketinde «saxna artida turg'an» jadid mektepleri oqitishlar, ziyal, shayx-ag'artishlardin' qosqan u'lesleri ko'p bolip, xalqning ruwxiy qadriyatlar? bu'gingi ku'nde jaslard? milliy g'a'rezsizlik ideyas? ruwxida ta'rbiyalawda za'ru'r a'hmiyetke iye.¹⁷

Jadidshilik ha'reketi ha'm jadid alamlar xizmetin joqar? bahalag'an O'zbekistan Respublikas? Prizdenti I.A.Karimov «Milliy oyanish ideyasni payda etetug'ni jan'a a'wladt? ka'malg'a keltirish ma'mleketimizdin' en' za'ru'r waz'ypalaridan biri bolip qaladi»¹⁸ dep arawl?tu'rde aytib o'tedi.

Bunda g'alaba xabar qurallarining elimizde a'melge ashtirib atirg'an ishki ha'm shtiq? siyosat, ma'mleketimizde ha'm sht ellerde ju'z berib atirg'an waq'yalard? pikirlerdin' ha'r qiyilishg'ni esapqa alg'an halda tag'? da janliraq sa'wlelendiriwde qosimsha sharaytlar ha'm jan'a nizamlar qabul etildi.

Milliy baspaso'zimizdin' sapasni, sheberligin ha'm ta'sirshen'ligin arttirish on? rawajlang'an ma'mleketlerdin' g'alaba xabar qurallar? erisken joqar? talaplar ha'm o'lishemler da'rejesine ko'terish ushin imkan beretug'ni sharyatlard? jaraish maqsetinde g'alaba xabar salasindag'? nizamshilik bunnan biley da jetilistiwdi ta'miyenlew za'ru'r.¹⁹

Internet global tarmag'na kirish imkaniyatlarini ken'eytirish alib barib atirg'an reformalar siyosatni ashq-aydinlig'ni ta'miyenlew maqsetinde ku'shli puqaralq ja'miyettin' izbe-iz qaliplesiwine ma'det beriwi da'rka'r.

En' a'hmiyetlisi bunda xalqimizning joqar? ja'miyetlik-siyasiy ma'deniyatni, siyasiy puqaralq sanas? o'sip, eldi reformalaw ja'ne modernizatsiyalaw protsesslerin' teren'lestirish jolidan izbe-iz rawajlanishida g'alaba xabar qurallarining da tutqan orn? ayrish.²⁰

¹⁷ Қ.Сейтмуратов «С.Мажитов ағартыўшылық жадидлик хызмети хэм тәлим-тәрбия көз-қарасы» Т. 2007.

¹⁸ Қ. Сейтмуратов «С.Мажитов ағартыўшылық жадидлик хызмети хэм тәлим-тәрбия көз-қарасы» Т.2007.

¹⁹ И.А Каримов «Елимизди модернизациялау хэм күшли пукаралык жамийет курыў ен әхмийетли максетимиз» баянаты Ташкент 2007

²⁰ И.А Каримов «Елимизди модернизациялау хэм күшли пукаралык жамийет курыў ен әхмийетли максетимиз» баянаты. Ташкент 2007.

PAYDALANILG'AN A'DEBIYATLAR DIZIMI

1. Karimov I.A. Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlariga bayram tabrigi // "Xalq so'zi", 2005 yil 28 iyun.
2. Karimov I.A. Bizning bosh maqsadimiz – jamiyatni demokratlashtirish va yangilash, mamlakatni modernizatsiya va isloh etishdir. – T.: O'zbekiston, 2005.
3. Karimov I.A. Yuksak manavit engilmas kuch. T.: Manaviyat. 2008.
4. I.A Karimov. «Elimizdi modernizatsiyalau ha'm ku'shli pukaral'k jamiyet kur'w en a'hmiyetli maksetimiz» bayanat?. Tashkent 2007
5. Abduazizova N.A. Matbuot va so'z erkinligi – oliy qadriyat. T.: "Akademiya", 2006.
6. Bekbawliev D. Gazeta qalay sh'g'ad?? No'kis, «Bilim» 2011-j.
7. Q.Seytmuratov «S.Majitov ag'art'wsh'l'q jadidlik x'zmeti ha'm ta'lim-ta'rbiya ko'z-qaras?» T. 2007.
8. Dos'mbetov G., Yusupov O. «Qaraqalpaqstan baspa so'zi payda bol'w? ha'm rawajlan'w?tariyx'han», No'kis «Qaraqalpaqstan», 1991
9. Qoshanov B.A., Asemetdinov M.N. «Qaraqalpaqstan jurnalistleri repressiya j'llar'nda». No'kis, 2009